

[telif makale]

İtikadi Fırka Tasnifleri Üzerine

Emrullah FATİŞ

yrd. doç., kilis 7 aralık üniversitesi ilahiyat fakültesi
{ temelislam@gmail.com }

ERUIFD

[2012 / 1, SAYI: 14, SAYFA: 21-37]

ÖZ

Bir tarafta Kur'an'ın Müslümanları birlik ve beraberliğe teşvik eden öğütleri, diğer tarafta 73 fırka rivayetlerinin, Müslümanları 73 taifeye ayırması bunlardan 72'sini küfürle suçlaması dikkat çekmektedir. Bu anlatılara dayanarak mezheplerin tasnifine girişmek ve onların sayısını 73'te sabitlemek ayrı bir sorundur. Makalemiz bu sorunları ele almaktadır.

Bu rivayetler, İslam fırkaları arasında dostluk geliştirme yerine, tekfir damgasıyla damgalayarak bölünmeye yol açabilir. Hayırlı işler yapmak için birbiriyle yarışan gruplar aslında Kur'an'ın emrini yerine getiriyorlar. Dinin özüne ters düşmeyen birtakım fikirlerinden dolayı hiçbir fırka tekfirle suçlanmamalıdır. Kur'an'ın asıl eleştirisi çekişmeye girerek fırkalar halinde parçalanmaya yöneliktir. Hz. Peygamber, fırkalar arası düşmanlığı kaldırmaya dair ifadeler söylenmiş olabilir. Fakat bu sözler daha sonraları fırkalar arası düşmanlığa dönüştürülmüş olabilir. Bu makalemizde ilgili rivayetlerin, Kur'an'ın üslubuna aykırılığını anlatmaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: *Fırka-i Nâciye, Ehl-i Sünnet, İtikadi Fırka, Tekfir.*

ABSTRACT

Onto Classification of fırka of I'tiqad

On one side of the Qur'an counsels that encourage unity and solidarity the Muslims, other side of the 73 groups narrations divides into 73 groups the Muslims and accuses 72 of them the disbelief. This is a major problem. Based on these narrations introduction to the classification of sects and fixing it to their number 73 is another problem. Our article tackles the these problems.

These narrations, Instead of developing friendship between Islamic sects, it can increase fragmentation by stamping blasphemous. Competing groups with each other to do good deeds are fulfilling actually Quran orders . Due to the ideas that does not contradict the essence of religion. Any should not be blamed of tekfir sect. We must not make takfir no sect. Critique the essential of the Qur'an is directed to break up into sects by entering contention Holy Prophet could have tell expressions to remove intersectarian hostility But these words can be later converted into enmity between sects. In this article We tried to prove contrary of the 73 Sects narrations to the style of the Qur'an.

Key Words: *The sect-i Naciye, Ahl al-Sunnah, fırka of I'tiqad, takfeer*

Giriş

Kütüb-i Sitte'deki dağılımlarını incelediğimiz zaman, Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim ve Sünen-i Nesai'de 73 fırka ile ilgili bir hadise rastlamıyoruz. Kütüb-i Sitte'nin diğer üç kitabı olan, Sünen-i Ebu Davud, Sünen-i Tirmizi, Sünen-i İbn Mace ile Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ini incelediğimizde Yahudiler'in en fazla 72, Hıristiyanların en fazla 72, İsrailoğullarının en fazla 72, Ehl-i Kitab'ın en fazla 72 fırkaya ayrılacaklarını, Müslümanların ise en fazla 73 fırkaya ayrılacaklarını kaydeden rivayetlerle karşılaşıyoruz.¹ Bu hadislerle göre Müslümanlar arasındaki bölünmenin daha fazla olduğu sonucu çıkıyor, minimum bölünmeleri dikkate aldığımız zaman Müslümanların 72 fırkaya ayrılacağını bildiren hadisler de vardır. Bu fırkalardan hangisinin kurtulacağını bildiren hadislerde de sıkıntı var, bazı fırkaların kendisini kurtaracak şekilde hadis metnine anlam yüklemesi diğerlerini cehenneme göndermesi de hadislerin sıhhatinde kuşku uyandırmaktadır. Bu tür hadisler makâlât türü eserlerin yazılmasında ve bu eserlerin müelliflerini mezheplerin tasnifine yönlendirmede, hatta mezhep sayısını belirlemede rol oynamıştır. Bu nedenle ilgili hadisleri etkili inceleme kapsamına almayı ve bu hadisler arasındaki benzerlikler, farklılıklar ve çelişkilere de dikkat çekerek 73'lü mezhep tasniflerinin güvenli bir alt yapıya sahip olup olmadığını anlaşılmasını istedik. Yetmiş kelimesi ve türevleri kesretten kinaye olarak sıkça kullanılan bir kavram olmasına rağmen bazı makâlât türü eserlerde mezheplerin sayısının yetmiş üçe tamamlanmak istenmesi² konunun yeniden ele alınmana zarureti beraberinde getirmiştir. Hz. Muhammed'in gelecek bilgisinin vahiyle sınırlı olmasına rağmen bu kadar çelişkili ifadelerin bulunması itikadi fırka tasniflerine kaynaklık eden rivayetlerin tahlil edilme gereğini ortaya çıkarmıştır. İşte bu nedenlerle böyle bir çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur.

A-Fırka, Mezhep ve Benzeri Kavramların Anlamları

Fırka Kavramı: Lügatte bir grup insan,³ diğer insanlardan ayrı bir cemaat⁴ anlamlarına gelmektedir. Siyasi ve itikadi mezhepler için kullanılan bir terim olan "fırka" kelimesi fikir ve inanç ayrılıklarından doğan grupları ifade etmektedir.⁵ İslâm tarihinde, mezhep kelimesi genel olarak itikadî, siyâsî ve fikhî görüşlerin her birine denilmiştir. Fırka, Nihle ve Makâle kelimeleri ise daha ziyâde itikadî mezhep

¹ Ebû Davud, es-Sünen, Kitabı's-Sünne, bab no:1, hn.:4596-4597, İstanbul 1981, c.IV, s.197-198; Tirmizî, es-Sünen, Kitabı'l-İman, bab no: 18, hn: 2640, İstanbul 1981, c.V, s.25; İbn Mâce, Sünen, Hn: 3393, İstanbul 1981, c.II, s.1321-1322, hn:3391, 3393; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.III, s. 120,145; Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.II, s.333.

²Muhittin Bağçeci, *Kelâm İlmine Giriş*, Kayseri 1994, s.93; Bkz.ed-Devvânî, Celâleddin Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî, *Şerhu'l-akâidi'l-Adudiyye* (Celal Mukayyed), 1327h, s.4; Haydarî Zâde İbrâhim, *Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye*, Daru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1335, s.107.

³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1388/1968, c.X, s.300.

⁴ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Beyrut 1386/1966, c.VII, s.45.

⁵ Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara 1983, s.2; Bekir Topaloğlu, "Fırka", *DİA*, İstanbul 1996, c.XIII, s.35.

anlamında kullanılmıştır. Fırka, (الفرقة) farklı görüşlere sahip insan grubu demektir. Cem'i firak (الفرق) gelir. Nihle (النحلة); görüş, inanış ve kabul ediş tarzı, demektir. Çoğulu nihâl (النحل) gelir. Makâle (مقالة); fikir, inanış, görüş ve söz, demektir. Çoğulu makâlât gelir. Bu kelimelerin hepsi akâid mezhepleri için kullanılmıştır. Mille(t); din demektir. Çoğulu mileldir. **el-Milel ve'n-Nihâl** isimli kitaplar, İslâm fırkaları ile İslâm dışındaki dini fırkaları anlatır.⁶

Kelâm ve Mezhepler tarihi yazarlarına göre ümmetin fırkalara ayrılmasıyla ilgili hadislerde “ümmet” kavramıyla anlatılmak istenen; Ehl-i Kible yani Müslümanlardır. Hadislerde yer alan “fırka” tabiriyle ifade edilmek istenen de inançla ilgili fırkalarlardır.⁷ İslam geleneğinde fırka adı inanç yönünden olan ayrılıklara ve ayrı gruplara denilmiştir. Mezhep ismi ise ameldeki, fıkhıdaki değişik anlayışlara verilmiştir.⁸ Mezhep, modern sosyolojiye göre, büyük kitleye karşı yeni bir fikrî tavırla ortaya çıkıp ona tepki göstermek ve onu reddetmektir. Şia bu anlamda bir mezheptir. Kendi fikrini ortaya atarak büyük kitleye karşı çıkmıştır. Ama Ehl-i Sünnet bir mezhep değildir. O bütün toplumu temsil etmektedir. Herhangi bir gruba tepki ile ortaya çıkmadığı gibi, büyük kitleye karşı bir tavır da yoktur, bunun için Ehl-i Sünnet, bütün toplumu temsil eden İslâm'ın ana yolu sayılır.⁹

Kısaca, İslam Tarihi'nin verilerine göre, “mezhep” kelimesi genel olarak itikadi, siyasi ve fıkhi görüşlerin hepsi için kullanılabilir. Çeşitli dinleri anlatmak için de Milel (tekili mille) kelimesi kullanılmıştır. Mezheplerin büyük bir kitleye karşı tavır alma ve reaksiyon gösterme gibi ayırt edici özellikleri de vardır.

B-Müstakil Bir Fırka Sayılabilmenin Esasları

Şehristânî'ye (v.548/1153) göre, hangi şahıs veya grup aşağıdaki dört ana meseleden biri hakkında bağımsız ve değişik bir görüşe sahip olursa bir ana mezhebin kurucusu sayılır:¹⁰

a) Allah'ın sıfatları ve birliği konusu: Bu temel konu ile ilgili problemler: Allah'ın ezeli, zâtî ve fiilî sıfatları. Allah hakkında vacip, câiz ve muhal olanlar. Şehristânî'ye göre bu konuda Eş'ariyye, Kerrâmiye, Mücessime, ve Mutezile mezhepleri arasında farklı düşünceler mevcuttur.¹¹

b) Kader ve adalet konusu: Bu temel konu ile ilgili problemler: Kaza, kader, cebir, kesb, irâde, hayır, şer, makdûr, malûm. Bu konuda Kaderiye,

⁶ Muhittin Bağçeci, *Kelâm İlmine Giriş*, Kayseri 2000, ss.97-98.

⁷ Bkz. el-Malatî, Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed, *et-Tenbih ve'r-Red 'alâ Ehlil'-Ehvâi ve'l-Bida'*, nşr. Sven Dederling, İstanbul 1936, ss.71-72; el-Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut ts, ss.4-11.

⁸ Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara 1983, s.137.

⁹ Hüseyin Atay, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, ss.188-189

¹⁰ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi*, s.166; Mevlüt Özler, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, Erzurum 1994, s.47-49; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, Kahire 1968, c.I, ss.12-13 :

فانوا وجدنا انفراد واحد من الانمة الامة بمقالة من هذه القواعد عدنا مقالته مذهباً و جماعته فرقة و ان وجدنا واحدا انفراد بمسئلة فلا نجعل مقالته مذهباً، و جماعته فرقة

¹¹ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihâl*, c.I, ss.12-13.

Neccâriyye, Cebriyye, Eş'ariyye ve Kerrâmiyye fırkaları arasında görüş ayrılıkları vardır.¹²

c) Vaad, vaîd, esmâ, ahkâm konusu: Bu ana konuya dayalı problemler: İman, tövbe, vaîd, irca, tekfir, tafdîl. Bu konuda Mürcie. Va'îdiyye, Mutezile, Eş'ariyye ve Kerrâmiyye mezhepleri arasında görüş ayrılıkları vardır.¹³

d) Aklın ve naklin sınırı, peygamberlik ve imâmet konusu:

Bu ana konuya dayalı problemler: Husun-Kubuh, Salah-Aslah, lütuf, peygamberlerde günahsızlık sıfatı ve imâmetin şartları bu konu kapsamına girer.¹⁴

Şia ve Havaric, Mutezile, Kerrâmiyye, Eş'ariyye fırkaları arasında görüş ayrılıkları vardır.¹⁵ Şehristânî'den bir asır önce yaşayan İbn Hazm (v.456/1064) da aynı taksime yer verir.¹⁶

Kültürler arası barışın sağlanmasında karşılıklı ön yargının giderilmesine ihtiyaç olduğu gibi, mezhepler arası barışın sağlanmasında da karşılıklı ön yargının giderilmesi esastır. Mezhepler tarihçileri, aşağıda da ifade edeceğimiz gibi, sayıyı 73'e tamamlamak için mezhep tanımı üretmişler, ana mezheplerin alt kollarını hatta lakaplarını bile mezhep sayısına dâhil etmişlerdir. Şehristânî'nin yukarıda sıraladığı mezhep sayılma kriterleri de mezhepleri belli bir sayıya ulaştırma düşüncesinin ürünü olabilir. "Dileseydik sizi tek ümmet yapardık. Onlar, ihtilaf edici bir halde devam edip gideceklerdir"¹⁷ ayeti ayrı ayrı inançlar ve kültürel farklılıklar içinde farklı anlam dünyalarının olabileceğine işaret etmektedir. Çünkü bu konu sadece Yüce Allah'ın iradesine bağlı olsaydı sınav sırrının gereği olan kişisel seçim ve kişisel sorumluluk olmayacaktı. Bu nedenle parçalayıcı ve bölücü kriterler üretmek yerine, birleştirici ve uzlaştırıcı kriterler üretmek barış anlamına da gelen İslam'ın adıyla da uzlaşacağı kanaatine götürmektedir.

C- İtikadi Fırka Rivayetlerindeki Tutarsızlık

Kütüb-i Sitte'den Sahih-i Buhari, Sahih-i Müslim ve Sünen-i Nesai'de geçmeyen bu hadislerin Tirmîzî, Ebû Davud ve İbn Mâce'nin Sünenlerinde, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen ifade şekilleri şöyledir:

a) Ümmetin Ayrılacağı Fırka Sayısını Bildiren Rivayetler

"Yahudiler 71 veya 72 fırkaya ayrıldılar. Hıristiyanlar da bir o kadar fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılır."¹⁸

¹² eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, c.I, ss.12-13.

¹³ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, c.I, ss.13..

¹⁴ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, c.I, ss.12-13.

¹⁵ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, c.I, s.13.

¹⁶ İbn Hazm, *el-Fasl fi'l--Milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, Mısır 1321, c.II, s.117

¹⁷ Maide 5/48; Hud,11/118.

¹⁸ Tirmîzî, *es-Sünen, Kitabu'l-İman*, bab no: 18, hn: 2640, İstanbul 1981, c.V, s.25:

حدثنا الحسين بن خريث أبو عمارة حدثنا الفضل بن موسى عن محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن أبي هريرة أن رسول الله صلعم قال تفرقت اليهود على أحدى و سبعين أو اثنين و سبعين فرقة والنصاري مثل ذلك و تفرقت امتي على ثلاث و سبعين فرقة وفي الباب عن سعد و عبد الله بن عمرو و عوف بن مالك قال أبو عيسى: حديث أبي هريرة حديث حسن صحيح

“Yahudiler 71 veya 72 fırkaya ayrıldılar. Hıristiyanlar da 71 veya 72 fırkaya ayrıldılar. Benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılır.”¹⁹ “Yahudiler 71 yada 72 fırkaya ayrıldı, benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılır.”²⁰

İbn Mâce'nin(v.275/888) Sünen'inde yer alan rivâyette ise Hıristiyanlardan söz edilmeksizin aşağıdaki gruplandırmaya yer verilir:

“Yahudiler 71 fırkaya ayrıldılar, benim ümmetim de 73 fırkaya ayrılır.”²¹

b) Birilerini Cennete Koyup Diğerlerini Cehenneme Gönderen Rivayetler

Ahmed b.Hanbel(v.241/855)'in Müsned'inde yer alan rivayet Enes b. Mâlik'ten (v.93/711) nakledilmektedir. Hz. Peygamber şöyle buyuruyor:

“Şüphesiz İsrâil oğulları 72 fırkaya ayrıldılar. Siz de bu kadar fırkaya ayrılacaksınız. Bir fırka hâriç onların hepsi Cehennem'dedir.”²²

c) Cennette Olan Fırkaların Belirleyici Kimliğini Açıklayan Rivâyetler

Ahmed b. Hanbel'in(v.241/855) Müsned'inde yer alan rivâyete göre:

“Şüphesiz İsrâil oğulları 71 fırkaya bölündüler, bunların 70 fırkası helâk oldu, birisi kurtuldu. Muhakkak benim ümmetim de 72 fırkaya ayrılacaktır. Bunların 71'i helak olacak bir fırka ise kurtulacaktır. Dediler ki; ey Allah'ın resûlü! Bu kurtulacak olan fırka hangisidir? Resûlullah buyurdu ki: Cemaattir, cemaattir.”²³

“Şüphesiz İsrâil oğulları 71 fırkaya bölündüler. Muhakkak benim ümmetim de 72 fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan bir fırka hâriç hepsi cehennemdedir. Cehennemde olmayan fırka da cemaattir.”²⁴

¹⁹ Ebû Davud, *es-Sünen, Kitabu's-Sünne*, bab no:1, hn.:4596, İstanbul 1981,c.IV,s.197:

حدثنا وهب بن بقیة عن خالد عن محمد بن عمرو عن ابي سلمة عن ابي هريرة قال قال رسول الله ﷺ صلعم افترقت اليهود علي احدي او اثنتين و سبعين فرقة و تفرقت النصارى علي احدي او اثنتين و سبعين فرقة و تفرق امتي علي ثلاث و سبعين فرقة

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.II, s.333:

حدثنا عبد الله حدثني ابي حدثنا محمد بن بشر حدثنا محمد بن عمرو حدثنا ابو سلمة عن ابي هريرة قال قال رسول الله ﷺ صلعم افترقت اليهود علي احدي او اثنتين و سبعين فرقة و تفرق امتي علي ثلاث و سبعين فرقة

²¹ İbn Mâce, Sünen, *Kitabu'l-Fiten*, bab no:17, hn: 3391, İstanbul 1981, c.II, s.1321:

حدثنا الحسين بن حريث ابو عمار حدثنا الفضل بن موسى عن محمد حدثنا ابو بكر بن ابي شيبه حدثنا محمد بن بشر حدثنا محمد بن عمرو عن ابي سلمة عن ابي هريرة قال قال رسول الله ﷺ صلعم تفرقت اليهود علي احدي و سبعين فرقة و تفرق امتي علي ثلاث و سبعين فرقة .

²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.III, s.120:

حدثنا عبد الله حدثني ابي حدثنا وكيع حدثنا عبد العزيز يعني الماجشون عن صدقة بن يسار عن العميري عن انس بن مالك قال قال رسول الله ﷺ صلعم ان بني اسرائيل قال قد افترقت علي ثنتين و سبعين فرقة و انتم تفرقون علي مثلها كلها في النار الا فرقة.

²³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c.III, s.145:

حدثنا عبد الله حدثني ابي حدثنا حسن حدثنا ابن لهيعة حدثنا خالد بن يزيد عن سعيد بن ابي هلال عن انس بن مالك ان رسول الله ﷺ صلعم قال ان بني اسرائيل تفرقت احدي و سبعين فرقة فهلكت سبعون فرقة و خلصت فرقة واحدة وان امتي ستفرق علي ثنتين و سبعين فرقة فتهلك احدي و سبعين و تخلص فرقة قالوا يا رسول الله من تلك الفرقة قال الجماعة الجماعة

²⁴ İbn Mâce, Sünen, Hn: 3393, İstanbul 1981, c.II, s.1322, hn:3393:

حدثنا هشام بن عمار ثنا الوليد بن مسلم ثنا ابو عمرو ثنا قتادة عن انس ابن مالك قال رسول الله ﷺ صلعم ان بني اسرائيل افترقت علي احدي و سبعين فرقة و ان امتي ستفرق علي ثنتين و سبعين فرقة .كلها في النار الا واحدة .وهي الجماعة .في الزوائد : اسناده صحيح رجاله ثقات

Muaviye b. Ebu Süfyan (v.60/679)'dan rivâyet edildiğine göre, Hz Peygamber ashop topluluğunun içerisinde ayağa kalkmış ve şöyle buyurmuştur:

“Dikkat ediniz! Şüphesiz, sizden önce Ehl-i Kitabtan olanlar 72 millete bölündüler. Şu millet de 73 fırkaya bölünecektir. Bunların 72'si cehennemde biri cennette olacaktır ki o da cemaattir. Ümmetim içerisinde birtakım topluluklar çıkacaktır ki, kuduz hastalığı ona yakalanan insanın tüm damar ve mafsallarına nasıl girerse, onların nefsi yöneliş ve arzuları da onlara öylece girecektir.”²⁵

Avf b Mâlik(v.73/692)'in rivayetinde ise Hz. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

“Yahudiler 71 fırkaya ayrıldılar. Birisi cennette 70'i cehennemdedir. Hıristiyanlar 72 fırkaya bölündüler, 71'i cehennemde birisi Cennettedir. Muhammed'in nefsi kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki; Şüphesiz benim ümmetim de elbette 73 fırkaya ayrılır. Birisi Cennette, 72'si cehennemde olacaktır. Denildi ki; ey Allah'ın resûlü! Onlar kimlerdir? Buyurdu ki; Cemaattir.”²⁶

Abdullah b. Amr (v.65/684)'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır:

“Şüphesiz İsrâil oğullarının başına gelenin aynısı benim ümmetimin de başına gelecektir. Öyle ki onlardan biri açıkça annesine gelmek istese benim ümmetimin de bunu yapan bulunacaktır. Muhakkak ki İsrâil oğulları 72 millete bölündüler. Benim ümmetim de 73 millete bölünecektir. Onlardan bir millet hâriç, hepsi cehennemdedir. Dediler ki; ey Allah'ın resûlü! O tek millet kimdir? Buyurdular ki; Benim ve ashâbımın buldukları yol üzerinde olanlardır.”²⁷

²⁵ Ebû Davud, *es-Sünen*, Kitabu's-Sünne, bab no:1, hn.:4597, İstanbul 1981, c.IV, s.198:

حدثنا احمد بن حنبل و محمد بن يحيى قالا: حدثنا ابو المغيرة حدثنا صفوان و حدثنا عمر بن عثمان حدثنا بقية قال حدثني صفوان نحوه, قال حدثني ازهر بن عبد الله الحرازي عن ابي عامر الهورني عم معاوية بن ابي سفيان انه قام: فينا فقال: الا ان رسول الله صلعم قال فينا فقال الا ان من قبلكم من اهل الكتاب افترقوا علي ثنتين و سبعين ملة و ان هذه الملة ستفترق علي ثلاث و سبعين ثنتان و سبعون في النار و واحدة في الجنة و هي الجماعة وانه سيخرج من امتي اقوام تجاري بهم الاهواء كما يتجاري الكلب لصاحبه و قال عمرو الكلب بصاحبه لا يبقي منه عرق و لا مفصل الا دخله

²⁶ İbn Mâce, *Sünen*, Kitabu'l-Fiten, bab no:17, hn: 3992, İstanbul 1981, c.II, s.1322:

عن عوف بن مالك قال قال رسول الله صلعم افترقت اليهود علي احدي و سبعين فرقة فواحد في الجنة و سبعون في النار. افترقت النصراري علي ثنتين و سبعين فرقة فاحدي و سبعون في النار و واحدة في الجنة والذي نفس محمد بيده لتفترقن امتي علي ثلاث و سبعين فرقة واحدة في الجنة واثنتان و سبعون في النار. قيل يا رسول الله من هم قال الجماعة.

²⁷ Tirmîzî, *es-Sünen*, Kitabu'l-İman, bab no: 18, hn: 2641, İstanbul 1981, c.V, s.26:

عن عبد الله بن عمرو قال قال رسول الله صلعم لياتين علي امتي ما آتي علي بني اسرائيل حذو النعل بالنعل حتي ان كان منهم من اتي امه علانية لكان في امتي من يصنع ذلك وان بني اسرائيل تفرقت علي ثنتين و سبعين ملة وتفترق امتي علي ثلاث و سبعي ملة كلهم في النار الا ملة واحدة قالوا: ومن هي يا رسول الله قال ما انا عليه و اصحابي. قال ابو عيسى: هذا حديث مفسر غريب لا نعرفه مثل هذا الا من هذا الوجه.

d-Aynı Fırkanın Kütüb-i Sitte Hadislerine Göre Sayısının Farklı Oluşunun Şeması

	Buhârî	Müslim	Nesai	Tirmîzî	Ebû Dâvud	İbn Mâce	Ahmed b. Hanbel
Yahudiler	Hadis yok	Hadis yok	Hadis yok	71;72	71;72	71; 71	71;72
Hıristiyanlar	Hadis yok	Hadis yok	Hadis yok	71;72	71;72	72	
İsrâil oğulları	Hadis yok	Hadis yok	Hadis yok	72		71	71; 72
Ehl-i Kitap	Hadis yok	Hadis yok	Hadis yok		72		
Müslümanlar	Hadis yok	Hadis yok	Hadis yok	73;73	73; 73	73; 73; 72	72; 72; 73

D-Yukarıdaki Rivayetlerde Geçen Sözlere ve Sayılardaki Tutarsızlık

Yahudilerin sırf 71 fırkaya ayrıldığından bahseden hadisler olduğu gibi 71 ya da 72 fırkaya ayrıldığından bahseden şüpheli rakamlar da verilmektedir.

Hıristiyanların sırf 72 fırkaya ayrıldığından bahseden hadisler olduğu gibi 71 veya 72 fırkaya ayrıldığından bahseden şüpheli rakamlar da verilmektedir.

İsrâil oğullarının sırf 72 fırkaya ayrıldığından bahseden hadisler olduğu gibi, sırf 71 fırkaya ayrıldığından bahseden hadisler de vardır.

Ehl-i Kitap'ın 72 fırkaya ayrıldığından bahseden tek hadis mevcuttur.

Üç hadis Müslümanların 72 fırkaya ayrılacağından bahsederken diğer hadisler 73 fırkaya ayrılacağından bahsetmektedir. Buhârî ve Müslim, 73 fırka hadislerini kitaplarına almamıştır. Buhârî ve Müslim, belki de rakamlar arasındaki tutarsızlıktan dolayı 73 fırka hadislerini kitaplarına almamış olabilirler. 73 fırka hadislerini Kütüb-i Tisa'nın dışındaki kaynaklardan inceleyecek olursak daha büyük farklılığa uğradığını görürüz.²⁸ Ümmetim 70 küsur fırkaya ayrılacak, zındıklar hâriç onların hepsi cennetlidir.²⁹ İbn Hazm 73 fırkadan birinin dışında hepsinin cehennemde olacağını haber veren hadislerin isnad yönünden asla sahih olmadıklarını, dolayısıyla delil olarak kullanılmayacağını söyler.³⁰ Yine diğer bazı yetmiş üç fırka hadislerinin sıhhati ve muhtevası âlimlerce tartışılmaktadır.³¹

²⁸ Ümmetim 70 fırkaya bölünecektir, Birisi hâriç hepsi cennettedir. Cennette olmayan da Zanadıkadır. Bk..el-Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbas* nşr. Ahmed el-Kalâş, Beyrut 1985, s.369.

²⁹ İmam Gazzâlî, *Faysalu't-Tefrika beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka* (İmam Gazâlî ve İman-Küfür Sınırı Süleyman Dünya, çev.: Ahmet Turan Arslan, İstanbul 1992, s.171.

³⁰ İbn. Hazm, *el-Fasl ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal*, Mısır 1317h, c.III, s.248.

³¹ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, s., 2.basım, İstanbul 2012, 73, 79.

Bazı müelliflere göre, 73 fırka hadisi, İslâm'ın yolundan sapanları cehennem azabıyla korkutarak kötü olandan uzaklaştırma, Allah'ın ipine sarılanlara ve hidayet üzerinde olanlara da cennet ümidi vererek onları iyiye yöneltme amacıyla söylenmiş olabilir.³²

73 fırka hadisinde verilen rakamların çokluğu vurgulamak için söylenmiş sembolik rakamlar olduğu ileri sürülerek sayılar arasındaki çelişki giderilmeye çalışılmışsa da Şehristânî'nin dediği gibi fırkaların sayısını tespit hususunda aynı metodu benimsemiş iki yazar bulmak mümkün olmamaktadır.³³ Hadiste geçen sayıyı gerçek anlamında kabul eden yazarlar fırkaların sayısına ekleme ve çıkartma yaparak bu sayıyı korumaya çalışmışlardır. Hadiste geçen fırkaların sayısını kabul eden yazarları tarihi seyri içerisinde şöylece sıralayabiliriz:

el-Malatî ³⁴ (v.377/987), el-Bağdâdî ³⁵ (v.429/1037), el-İsferâyînî (v.471/1078) ³⁶ eş-Şehristânî(v.548/1153), ³⁷ el-İcî ³⁸ (v.756/1355) ve el-Münâvî(v.1031/1622)³⁹ gibi.

İmam Eş'arî (v.324/936), meşhur Makâlâtü'l-İslâmiyyîn isimli eserinde 73 fırkadan hiç bahsetmez. Eş'arî eserinde 10 tane ana İslâmî fırkadan bahseder. Bu fırkaların kolları da 73'ü geçer.⁴⁰ Makdisî(v.356/966)⁴¹ ve Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'ye (v.597/1202) göre bu sayı 73'ün üzerindedir.⁴²

Bazı Mezhepler Tarihçileri bu hadisteki fırkaların sayısının çokluğunu vurgulamak için söylenen sembolik sayı olmadığını, gerçek sayı olduğunu kabul ederek yazdıkları eserlerde ana mezhepleri tespit etmiş ve bunları da kendi aralarında kısımlara ayırarak mezheplerin sayısını 73'e doldurmuşlardır. Mezheplerin sayısını 73'e tamamlamak isteyen âlimler, ana fırkaların sayısında görüş birliğine varamadıkları gibi, ana fırkalara bağlı kollar arasında da uzlaşmamışlardır. Abdülkâdir el-Bağdâdî (v.429/1037), “el-Fark Beyne'l-Fırak” isimli eserini, Ebu'l-Muzaffer el-İsferâînî (v. 471/1078) “et-Tabîr fi'd-dîn” isimli eserini bu şekilde yazmışlardır. Bazı âlimler de hadiste bildirilen rakamın fırkaların çokluğunu vurgulamak için söylenen sembolik sayı olduğunu kabullenip mezheplerin sayısına önem vermeyerek eserlerini yazmışlardır. Ebu'l-Haseni'l-Eş'arî “Makâlâtü'l-İslâmiyyîn'i”, Fahreddîn er-Râzî (v. 606/1210) “İtikadâtü Fırakü'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn'i” bu tarzda yazmışlardır. İbn Hazm da, sahih

³² Bilgi için bkz.:Haydarî Zâde İbrâhim, age, s.107.

³³ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, c.I, s.14; Çokluğu vurgulama yönündeki yorumlar için bkz. Bilgi için bkz.:Haydarî Zâde İbrâhim, *Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye*, ss.107-108; Hâkka, 69/32; Tevbe, 9/80.

³⁴ el-Malatî, Ebu'l-Hüseyn Muhammed b. Ahmed, *et-Tenbih ve'r-Red*, nşr. Sven Dederling, İstanbul 1936, s.13.

³⁵ Bağdâdî, *el-Fark*, ss.23-25.

³⁶ İsferâyînî, *et-Tabîr fi'd-Dîn*,nşr. M.Zahid el-Kevserî, Mısır 1955, ss.30-31.

³⁷ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire 1961, c.I, s.15.

³⁸ Cürçânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Bulak 1266h, s.620.

³⁹ el-Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiissağîr*, Mısır 1938, c.II, s.20.

⁴⁰ el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr. Hellmut RitterWiesbaden 1980, s.5, 290.

⁴¹ el-Makdisî *Ahsenu't-Tekâsim fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, nşr. M.J. De Goeje., Leiden 1906, ss.37-38.

⁴² İbnu'l-Cevzî, *Telbisü'l-İblîs*, Beyrut 1989, s.19.

olmadığını iddiâ ederek bu hadisi reddetmiş ve “el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâi ve'n-Nihal” isimli eserinde tespit edebildiği mezhepleri yazmıştır. Bazı yazarlar da eserlerinde Müslümanların sayısı Hz. Peygamberin vefâtından kısa bir süre sonra 73'e ulaşmıştır. Daha sonra bu fırkaların artması ve azalması hadisin doğruluğunu etkilemez⁴³ görüşüne yer vermişlerdir.

Celâleddîn ed-Devvânî (908/1502) bu konuda şöyle demektedir:

“Benim ümmetim 73 fırkaya ayrılacak” hadisinde geçen ümmet kavramından maksat Resûlullah'a iman eden ehl-i kibledir. Resûlullah'a dayandırılan bu hadisle iman etmiş kible ehlinin fırkalara ayrılacağı anlatılmak istenir. Bazı hadis yorumcularına göre eğer bu hadisteki sayıya henüz Müslüman olmamış İslâm'a davet edilecek kişiler de eklenecek olursa bu sayı daha farklı olurdu. Çünkü küfür fırkalarının sayısı bu sayıdan daha fazladır. Hadiste ümmetin 73 fırkaya ayrılması, mezheplerin kolları hariç tutularak ana mezhep esas alınırsa Kaderiye, Şia, Hariciler, Mürcie, Cebriye gibi az bir sayı ortaya çıkar, eğer bu sayıya her mezhebin kendi arasındaki kısımlarını da eklersek daha büyük bir sayı ortaya çıkar. Mesela “Mevâkif” isimli kelâm kitabında Mutezilenin kendi arasında 20, Şianın 22 fırkaya ayrıldığı yazılıdır. Hadisteki Hz.Muhammed ümmetinden cehenneme gidecek 72 fırkanın cehennemde ebedî kalması düşünülemez; çünkü müminlerin cehennemde ebedi kalmayacağı üzerinde ittifak vardır. Eğer 72 fırkanın hepsinin içinde de cehenneme giden bulunacaktır demek istenmişse, kurtuluşa eren fırkanın içinde de cehennemlik bulunur; çünkü her fırkadan bazı kişiler günahkârdır. Bu durumda cennetlik olduğu söylenen fırkanın içinde de günahkârlar bulunur. Bu günahkârların cehenneme girmeden önce kesinlikle affolunacağına inanmak doğru olamaz. Çünkü Yüce Allah onları isterse affeder, isterse affetmez. Allah bir işi yapmaya mecbur tutulamaz.⁴⁴

ed-Devvânî'nin Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiyeye'si üzerine yapılan Mercânî Hâşiyesinde 73 fırka hadisinin sahih olduğu yönünde de sahih olmadığı hatta uydurma olduğu yönünde de görüşlerin olduğu belirtilmektedir.⁴⁵ Aynı fırkanın farklı hadislerde farklı sayılarda bildirilmesi, hadisin Resûlullah'ın orijinal ifâdesine eklemeler ve çıkartmalar yapılarak hadis kitaplarına aktarılmış olması nedeniyle olmalı ki bazı İslâm âlimleri hadisi mana yönünden değil de metin açısından zayıf hatta uydurma olduğu kanaatine varmışlardır.⁴⁶

⁴³Muhittin Bağçeci, *Kelâm İlmine Giriş*, Kayseri 1994, s.93; Bkz.ed-Devvânî, Celâleddîn Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî, *Şerhu'l-akâidi'l-Adudiyeye* (Celal Mukayyed), 1327h, s.4; Haydarî Zâde İbrâhim, *Mezâhib ve Turuk-ı İslâmiyye*, Daru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1335, s.107.

⁴⁴ Bkz.ed-Devvânî, Celâleddîn Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî, *Şerhu'l-akâidi'l-Adudiyeye* (Celal Mukayyed), 1327h, ss.4-5.

⁴⁵ ed-Devvânî, Celâleddîn Muhammed b. Es'ad es-Sıddîkî, *Şerhu'l-Akâidi'l-Adudiyeye (Mercânî Halhâli hâşiyesi ile birlikte talik yazıyla basılmıştır)*, ts, s.8.

⁴⁶ Bilgi için bkz.:Haydarî Zâde İbrâhim, *age*, s.106.

E- İtikadi Fırka Rivayetlerinin Hadis Şerhlerindeki Yorumu

Bazı hadis şerhlerinde 73 fırka hadisi ile ilgili olarak şu yorumlara yer verilmektedir: Hadiste fikhî mezhepler eleştirilmemektedir. Çünkü fikhî mezhepler birbirlerinin tekfiri ile uğraşmazlar. Hadiste eleştirilen fırka tevhit inancını savunanlara karşı çıkan fırkalarlardır. Bunlar hayır ve şer, risâlet ve nübüvvetin şartları imâmet gibi konularda birbirlerini tekfir ederler. Bu fırkalar da altı tanedir: Râfıziler, Cehmiye, Harûriye, Mürcie, Kaderiye, Cebriye. Bunların içinden de birçok fırkalar doğmuştur. Bu hadis Resûlullah'ın mucizesidir çünkü gaybdan haber vermektedir şeklinde yorumlara da rastlanmaktadır. Hz.Peygamber'in gelecekle ilgili bilgisinin Kur'an'la sınırlı olduğu yönündeki yorumları da dikkate alacak olursak bu yorum fazla isabetli gözükmemektedir. Tirmîzî şerhinde de bu fırkalar 73'e tamamlanmak istenmiştir.⁴⁷

F-Fırkalara Ayrılma İle İlgili Ayetler

Müslümanların tamamının birlik ve beraberlik içinde yaşamalarını öğütleyen ayette Yüce Allah:

“Toptan Allah'ın ipine sarılın, ayrılmayın. Allah'ın size olan nimetini anın: Düşmandınız, kalplerinizin arasını uzlaştırdı da onun nimeti sayesinde kardeş oldunuz. Bir ateş çukurunun kenarında idiniz, sizi oradan kurtardı.”⁴⁸ diye buyurmaktadır. Bu ayetten tefrika ve parçalanmanın Kur'an'a dönme yoluyla önlenebileceği sonucunu da çıkartabiliriz.

İhtilaf anında Kur'an'ı çözüm kaynağı olarak görmek, Allah'a ve ahirete imanın bir gereğidir. Böyle yapmakla Müslümanlar birlik ve beraberliklerini koruyacaklardır ve daha hayırlı sonuçlara ulaşacaklardır. Bu hususa Kur'an şöyle işaret etmektedir:

Eğer Allah'a ve ahirete iman ediyorsanız, hakkında ihtilafa düştüğünüz meseleyi Allah'a ve Resûlüne arz ediniz. Böyle yapmanız hem daha hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir.⁴⁹

Kur'an'ı Kerim'de Yüce Allah Müslümanların birbirlerine düşman olacak şekilde bölünüp parçalanmalarını yasaklamış ve zararlarına aşağıdaki ayetlerle işaret etmiştir:

“Dinlerini parça parça edip fırka fırka olanlar yok mu, senin onlarla hiç bir alakan yoktur. Onların işi Allah'a kalmıştır. Allah, onların yaptıklarını ileride bir bir onlara bildirip cezalarını verecektir.”⁵⁰

⁴⁷İmâmu'l-Hâfız İbnü'l-Arabî el-Mâlîki, *Arızatu'l-Ahvezî bi Şerhi Sahîhu't-Tirmîzî*, Beyrut ts, c.X, s.109; Sünen-i Ebî Davud Maa Hâşiyeti Avni'l-Ma'bud, c.IV, s.323-324, Beyrut ts.; Mansûr Ali Nasîf, *et-Tâc*, İst. 1961, c.I, s.47; Bkz. Emrullah Fatış, *Kur'an'da Hz İsa*, Kayseri 2000, ss.217-224.

⁴⁸ Âl-i İmrân. 3/103.

⁴⁹ Nisa, 4/59

⁵⁰ En'am, 6/159.

Yüce Allah tarafından görevlendirilen tüm peygamberlere tebliğ edilen din esasında İslâm olduğu için, İslâm dini sadece Hz. İsa'ya değil, Hz. Nuh'a, Hz. İbrâhim'e, Hz. Mûsâ'ya da bildirilen iman esaslarını içine almaktadır. Bu yüzden Müslümanların ayrılığa düşmemeleri Kur'an'da şöyle ifade edilmektedir:

“Allah Nuh'a buyurduğu şeyleri size de din olarak buyurmuştur. Ey Muhammed! Sana vahyettiğimiz gibi İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya da buyurduk ki: “Dine bağlı kalın, onda ayrılığa düşmeyin” Ortak koşanları çağırдыңın şey, onların gözünde büyümektedir. Allah dilediğini kendine seçer, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.”⁵¹

Sonra Yüce Allah: “Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra parçalamp ihtilâfa düşenler gibi olmayın”⁵² buyurarak kendilerine apaçık deliller geldiği hâlde iyilikleri emir ve kötülükleri yasaklamayı terk eden, parçalanıp ihtilâfa düşen geçmiş ümmetler gibi olmayı, bu ümmete yasaklamaktadır.⁵³ Yine Kur'an her bir grubun kendi katındaki dinî anlayış ile böbürlenmesini eleştirmektedir.⁵⁴

“Kendilerine kitap verilenler, onlara apaçık belge geldikten sonra ayrılığa düştüler.”⁵⁵

“Bu, dosdoğru olan yoluma uyun. Sizi Allah yolundan ayrı düşürecek yollara uymayın. Allah size bunları sakınasınız diye buyurmaktadır.”⁵⁶

“Kendilerine ilim geldikten sonra tefrikaya düşmeleri, ancak, birbirini çekememekten oldu. Eğer belirli bir süre için Rabbinin verilmiş bir sözü olmasaydı, aralarında hemen hükmedilirdi. Arkalarından Kitaba vâris kılınanlar da ondan şüphe ve endişe içindedirler.”⁵⁷

Yine Kur'an'da: “Allah'a ve Resûlüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin, yoksa korkuya kapılırsınız (hâkimiyetiniz, gücünüz, iktidarınız) elden gider...”⁵⁸ “Düşmanlarınız size galip gelselerdi sizin hakkınızda ne and ne de anlaşma gözetirlerdi. Ağzlarıyla sizi razı ederler, fakat kalpleri sizi istemez. Çokları da yoldan çıkmışlardır.”⁵⁹ buyrulmaktadır.

Dikkat edilirse Kur'an Müslümanları birlik ve beraberliğe, ümmet bilincinin gelişmesine yönlendirmektedir. Bu bilincin kaybı İslam ülkelerinin teşbih taneleri gibi dağılarak her birinin sömürgeleşmesine yol açabilir. Osmanlı

⁵¹ Şûra, 42/13.

⁵² Âl-i İmrân. 3/105; Beyyine, 98/4:

⁵³ İbn Kesir, age, c.I, s.301.

⁵⁴ Rum, 30/32: *مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيَعًا كُلُّ جُزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ*

⁵⁵ Beyyine, 98/4: *وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَةُ*

⁵⁶ Enâm, 6/153:

وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

⁵⁷ Şûrâ, 42/13-14; ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/19, 67:

شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ 1 وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعِيًا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفُضِّي بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ

⁵⁸ Enfâl, 8/46.

⁵⁹ Tevbe, 9/8.

devletinin parçalanmasından sonra İslam ülkelerinin düştüğü acı tabloyu buna örnek verebiliriz.⁶⁰

Kur'an 275 yerde aklımızı kullanmamızı 670 yerde ilim ve araştırma yapmamızı emretmektedir.⁶¹ Bu ayet tevhide davet etmektedir. İlim ve araştırma yapanların sağlam bilgi kaynağını doğru okumaları, tevhid inancından sapmamaları istenmektedir. Kur'an, Allah'ı bir, dini bir insanlar istemektedir. Aynı dine inanan insanların kıskançlık yüzünden birbirine düşmesi kadar tehlikeli bir durum olamaz. Kur'an diğer din mensuplarını da tevhid inancına çekmeye çalışmaktadır. Buna rağmen aynı din mensuplarının, aynı Allah'a, aynı dine inanmalarına rağmen hased yüzünden birbirlerine düşman olmaları, fırka taassubu yüzünden birbirlerini tekfir etmeleri kadar tehlikeli bir durum olamaz.

Fırka fırka olup dinlerini parçalayanlarla senin hiçbir ilişiğin olamaz. Onların işi Allah'a kalmıştır, yaptıklarını onlara sonra bildirecektir.⁶²

Ayette geçen شَيْعًا kelimesinden fırkalar kastedilmektedir. Her fırkanın uyduğu bir kurucu vardır. Bu fırkalar heva ve heveslerine uyarak tefrikaya düşmüşlerdir. Elmalılı Hamdi Yazır'a (v.1361/1942) göre tefrikaya düşenlerden maksat Müşrikler, Yahudiler, Hıristiyanlar hatta Müslümanlardır.⁶³

Kur'an "*Hayırlı işlerde birbirinizle yarışın.*"⁶⁴ emriyle insanlara fayda sağlayacak hayırlı işlerde yarışmalarını istemektedir. "*Eğer böyle yaparsanız maddi ve manevi gelişme yolunda nerede olursanız olun Allah sizi bir araya toplar.*"⁶⁵ Müslümanlar, hayırdaki yarışa, imkânlar ölçüsünce katılmalıydılar.⁶⁶

"*Hayırlı işlerdeki yarışı samimi bir şekilde yapanlar önemli başarılar kaydederler.*"⁶⁷

"*Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını bulup düzeltin.*"⁶⁸

"*Rabbinin yoluna hikmet, güzel nasihatlerle davet et. Onlarla en iyi mücadele tarzıyla mücadele et!*"⁶⁹ ayetiyle de insanlara nazik ve kibar davranışlar sergileyerek onları uyurma yönüne gidilmesi istenmektedir. İnsanları tekfirle suçlayarak hiçbir yere varılamaz.

Dili, vatani, mezhebi, düşüncesi, anlayışı ne olursa olsun tüm Müslümanlar kardeşirler. Müslümanların Kur'an'da bildirilen kardeşlik ruhunu korumaları,

⁶⁰ Geniş bilgi için bkz. İlhami Güler, *Özgürlükçü Teoloji Yazıları*, s.121-125, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.

⁶¹ Fığlalı, Etham Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir, 1986, 21-22.

⁶² Enâm, 6/159:

إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شَيْعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

⁶³ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1979, c.III, s.2110; Şeyhzâde, Muhyiddin, *Hâşiye Alâ Tefsîr-i Kadî Beydâvî*, İst. 1283, c.II, s.225.

⁶⁴ Bakara, 2/148.

⁶⁵ Bakara, 2/148.

⁶⁶ Bakara, 2/148.

⁶⁷ Müminun, 23/57-61.

⁶⁸ Hucurat, 49/10.

⁶⁹ Nahl, 16/25

aralarındaki farklılıkları bir kültür zenginliğine dönüştürmeleri son derece önemlidir. Sorunları ve anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözüme kavuşturmalarını, bölünüp parçalanmamaları önemli ve gereklidir.

Enfâl Suresi'nin 1. ayeti "... Eğer mü'min iseniz Allah'tan korkup-sakinin, aranızı düzeltin ve Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin." Müslümanların hoşgörü içinde davranmalarını, fırkalar arası düşmanlık yerine fırkalar arasındaki anlaşmazlığın giderilmesi istenmektedir.

*"Buna rağmen insanlar birbirleriyle iyi ilişkileri keserek, birbirlerinden yüz çevirerek din konusunda aralarında bölük bölük oldular. Her bölük kendi tuttuğu yoldan memnundur."*⁷⁰

Farklılıkları vurgulamak ve bazı görüş ayrılıkları nedeniyle hizipleşmek ve bunları sürekli ön plana çıkarıp ihtilafa zemin hazırlamak yerine, Kur'an öğütleri doğrultusunda ittifakı desteklemelidir.

İslam ahlâkının özünde, ihtilaf ve ayrılıkları körüklemek değil, inanç birliğini ve ortak değerleri temel alan bir anlayış vardır. Ufak bir fikir ayrılığı nedeniyle kardeşine düşman kesilmek hatta birbirlerini kâfirlikle suçlama noktasına varmak, İslam ahlakıyla asla uyuşmaz.

Kur'an'a göre İnsanlar hayırlı işlerde yarışmalıdır çünkü bu ilahi bir teşviktir. İslam'da mezhep vardır, fakat mezhepleri din yerine koyarak, mezhepleri dinle özdeşleştirerek mezhepçilik yapmak yoktur. Çünkü mezhepler din değil, dinin yorumudur, yorum farklılıklarını dini bir zenginlik olarak görmeli ve hoşgörü ile karşılamalıyız. Benim mezhebimin mensupları cennetlidir, diğerleri hep cehennemlidir şeklinde suçlamalar yapmak mezhepçiliktir. Böyle bir anlayış Kur'an kökenli bir anlayış değildir. Bir grubun diğer grubu ezme ve yok etme çabasıdır. Kur'an, değil İslam içi farklı grupları ehl-i kitabı aralarında ortak olan temel ilkelerde birleştirmeye çalışmaktadır. *"De ki: "Ey Kitap ehli! Geliniz aramızda ortak olan bir sözde birleşelim: Sadece Allah'a kulluk edelim, ona hiçbir şeyi eş koşmayalım."*⁷¹ Yukarıdaki ayet dikkatimizi şu hususlara çekmektedir: Yüce Allah'a ortak koşmayalım ve onun koyduğu evrensel hükümlere saygılı olalım

İslam tüm insanları hayırlı işler yapmada birleştirmeyi hedeflerken, fırka hadislerine bakıyoruz, kendisini cennet koltuğuna çekmiş, önüne gelen gruba tekfir damgası vurarak cehenneme gönderiyor. Böyle bir üslubun Kur'an'ın üslubuyla uyuşturduğunu söylemek ne derecede doğrudur.⁷²

Yine aşağıdaki rivayetler de problemi derinleştirmektedir:

*"Ümmetimden iki sınıf vardır ki havz-ı kevserime gelemeyecek ve cennete giremeyeceklerdir: Kaderiyye ve Mürcie."*⁷³

⁷⁰ Müminun, 23/53.

⁷¹ Âl-i İmrân, 3/64; ayrıca bkz. Tevbe, 9/31.

⁷² Rivayetler hakkında değerlendirme için bkz., M. Hayri Kırbasoğlu, *Alternatif Hadis Metodolojisi*, Kitâbiyât, Ank., 2002. s. 368.

⁷³ Taberânî, el-Mu'cemül-evsat, V, 113.

“Kaderiye fırkası, bu ümmetin Mecusileridir. Eğer hastalanırlarsa ziyaret etmeyin, ölürlerse cenazelerine katılmayın.”⁷⁴ Kaderiyye fırkasında olanların mümin olduğuna göre Hz. Peygamber’in böyle bir üslûp kullanması ve onları Mecûsîler’e benzetmesi uygun görünmemektedir. Bu müminler arasında birleşme noktalarını artırma yerine mesafeyi daha da açar. Ayrıca Hz. Peygamber müminin mümine kâfir dememesini emretmiştir.⁷⁵ Hal böyle iken kendisinin müminleri Mecûsîler’e benzetmesi düşünülemez.

Kaderiyye ve Mürcie fırkalarıyla ilgili olarak on hadisin kırk tariki üzerinde yapılan araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuca göre, Kaderiyye ve Mürcie ile ilgili hadislerin sıhhati kuşkulu olup, itikadi alanda delil olamaz.⁷⁶

Sonuç

Bazı Mezhepler Tarihçileri hadiste geçen fırka sayısını 73'e tamamlamaya çalışmışlar fakat Mezheplerin sayısını 73'e tamamlamak isteyen âlimler, ne temel mezheplerin sayısında ne de temel mezheplere bağlı olan kolların sayısında ittifak edebilmişlerdir. Bazı yazarlar da eserlerinde, Müslümanların sayısı Hz. Peygamberin vefatından kısa bir süre sonra 73'e ulaşmıştır diyerek, daha sonra bu fırkaların artması ve azalması hadisin doğruluğunu etkilemez görüşüne yer vermişlerdir. Bu durum da gösteriyor ki hadisteki fırka sayısını gerçek anlamda yorumlamak hatta hadis olarak yorumlamak bile zorlaşmaktadır. Çünkü Kur'an insanların mezhepçilik yaparak kendi mezhebinin dışındakileri ağır dille suçlamalarına karşı çıkmaktadır. İnsanların hayırlı işlerde farklı gruplar içerisinde olmasının ne sakıncası olabilir. Benim grubum hayırlıdır, diğer tüm gruplar şerlidir ve cehennemlidir demenin kime faydası olabilir.

73 fırka hadisindeki fırkaların sayısını gerçek sayı olarak yorumlanması sağlam temele dayanmamaktadır. Çünkü ilgili hadis gelecekte haber vermektedir. Böyle bir bilgi vahyi gerektirir. Hz. Peygamber'in gelecekte ilgili bilgisinin Kur'an'la sınırlı olduğu yönündeki yorumları da dikkate alacak olursak 73 fırka hadisinin gelecekte ilgili gaybi haber olarak değerlendirilmesi zorlaşmaktadır. Çünkü Kur'an'da 73 fırkadan söz edilmemektedir.

Kur'an'da çokluğu vurgulamak için sembolik sayılar kullanıldığına göre, 73 fırka hadisindeki fırka sayısının gerçek sayı değil çokluğu vurgulamak için kullanılması muhtemeldir fakat ilgili hadislerin mezhepçilik ve tekfir problemini ortaya çıkardığından Kur'an'ın uzlaştırıcı ve birleştirici üslubuna aykırı düşmektedir.

Aynı fırkanın farklı hadislerde farklı sayılarda bildirilmesi, hadisin Resûlullah'ın orijinal ifâdesine eklemeler ve çıkartmalar yapılarak hadis kitaplarına aktarılmış olması, Buhari ve Müslim'e alınmaması hadisin metninin

⁷⁴ Ebu Davud, Sünnet 17.

⁷⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c.V, 406-407; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 16.

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz.Yavuz Köktaş, “Kaderiyye ve Mürcie İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi” *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*,c.I, sayı:2,2003, s. 140-142.

zayıflığından kaynaklanabilir. Bu nedenle, bazı İslâm âlimleri bu hadisi metin açısından zayıf hatta uydurma olduğu kanaatine varmışlardır.

73 fırka hadisi, İslâm'ın yolundan sapanları cehennem azabıyla korkutarak kötü olandan uzaklaştırma, Allah'ın ipine sarılanlara ve hidayet üzerinde olanlara da cennet ümidi vererek onları iyiye yöneltme amacıyla söylenmiş olabilir. Fakat rivayetlerin bir grubu cennetlik sayıp diğer grupları cehenneme göndermesi, cennetlik grup içerisinde hiç mi günahkâr yok sorusunu akla getirir. Bidat mezhebi bile olsa ehl-i kible'nin tekfiri İslam'la uzlaşamaz.

Fırkalara ayrılma ile ilgili ayetlerden aşağıdaki sonucu çıkartabiliriz: Ayetler dinde bölünüp parçalanana Müslümanları İslâm'ın birliğine davet ediyor. Yine Kur'an, şer işlerde değil hayırlı işlerde gruplara ayrılmayı ve yarışmayı teşvik etmektedir. Fırkalar arası düşmanlığı kışkırtma yerine, anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözüme kavuşturmaları son derece önemlidir.

Kur'an, Müslümanların ayrılığa düşmemelerini, birbirlerine düşman olmamalarını, barış ve huzur içinde yaşamalarını istemektedir. Kur'an ayetlerinde bilerek ve bilmeyerek bölünüp parçalanana ve birbirine düşman olan Müslümanları uyarılmaktadır. Çünkü İslam'ın manası barıştır, Kur'an, bu barışı diğer din mensuplarına da teklif etmektedir. İslam'ın özüne zarar vermeyen bir alanda akıl yürüterek bir kanaate ulaşan bir fırkayı tekfir damgasıyla damgalamak İslam'ın ruhuyla nasıl uyusabilir? Zira Kur'an 275 yerde aklımızı kullanmamızı 670 yerde ilim ve araştırma yapmamızı emretmektedir. Böyle yapan bir kişiyi dinin temeli ile ilgili olmayan bir hükmünde nasıl tekfirle suçlayabiliriz?

Fırkalar dinin temel ilkelerine zarar vermeden farklı farklı yorumlarda bulunabilirler. Bunlar birer zenginliktir. Bu tür zenginliklere izin vermeyerek fırkaların yorum farklılıklarından dolayı birbirlerini tekfir etmeleri, kendilerine cennetten bir yer ayırıp diğer fırkaları cehenneme doldurmaları elbette Kur'an'ın özüyle uyusmamaktadır. Yüce yaratıcının kardeş ilan ettiği kimseleri, birbirinden ayıran mezhepler değildir, mezhepleri dinin yerine koyarak bu mezhepleri dinle özdeşleme yaklaşımıdır. Mezhep taassubu ve kışkırtmalarla Müslümanları birbirine düşürme yerine bu tür rivayetleri iyi okumanın önemi bir kat daha artmaktadır.

Sonuç olarak, ilgili hadisler ravilerin kendi fırkalarını yüceltmek için söylemiş olabilecekleri, kötü niyetle söylenmiş olmasalar bile fırkalar arası uzlaşma yerine, fırkalar arası düşmanlığı körükleyen içerik taşıması yönüyle Kur'an'ın bütünlüğü ile uzlaşmayan rivayetler kategorisinde incelenebilir. Ayrıca ilgili rivayetlerin gelecek bilgisi içermesi yönüyle vahiyden destek alması gerekir, hâlbuki bu rivayetler vahye de ters düşmektedir.

Kısaca itikadi fırka rivayetlerinin sağlam delil olma niteliği taşıdığını ve bu anlatılara dayanarak mezheplerin sayısını 73'te sabitlemenin doğru bir yaklaşım olduğunu söyleyemeyiz.

KAYNAKÇA

- Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ* ve Müzîlü'l-İlbas nşr. Ahmed el-Kalâş, Beyrut 1985.
- Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1982.
- Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve Şia*, Ankara 1983.
- Bağçeci, Muhittin, *Kelâm İlmine Giriş*, Kayseri 1994.
- Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak*, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Beyrut tsz.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl (v.256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, I-VIII, Mısır 1296.
- Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, Bulak 1266h.
- Devvânî, Celâleddîn Muhammed b. Es'ad es-Sıddıkî, *Şerhu'l-akâidi'l-Adudiyye (Celal Mukayyed)*, 1327h.
- Ebû Davud, *es-Sünen*, Kitabu's-Sünne, İstanbul 1981.
- Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, nşr. Hellmut Ritter, Wiesbaden 1980.
- Fatiş, Emrullah, *Kur'an'da Hz İsa*, Kayseri 2000.
- Fığlalı, Etham Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, İzmir, 1986.
- Gazzâlî, *Faysalu't-Tefrika beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka* (İmam Gazâlî ve İman-Küfür Sınırı Süleyman Dünya, çev.: Ahmet Turan Arslan, s.171, İstanbul 1992.
- Güler İlhami, *Özgürlükçü Teoloji Yazıları*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.
- Haydarî Zâde İbrâhim, Mezâhib ve *Turuk-ı İslâmiyye*, Daru'l-Hilâfeti'l-Âliyye Evkâf-ı İslâmiyye Matbaası, İstanbul 1335.
- İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihal*, Mısır 1321
- İbn Kesir, *Muhtasar Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (Muhammed Ali el-Sâbûnî'nin Muhtasar'ını esas alarak hazırlayan: Bekir Karlığa) c.I, s.299, İstanbul 1990.
- İbn Mâce, *Sünen*, Hn: 3393, İstanbul 1981.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1388/1968.
- İbnu'l-Cevzî, *Telbîsu'l-İblîs*, Beyrut 1989.
- İmâmu'l-Hâfız İbnü'l-Arabî el-Mâlikî, *Arızatu'l-Ahvezî bi Şerhi Sahîhu't-Tirmîzî*, Beyrut ts.
- İsferâyînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn*, nşr. M. Zahid el-Kevserî, ss.30-31, Mısır 1955
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, "Alternatif Hadis Metodolojisi", *Kitâbiyât*, Ankara, 2002.
- Köktaş, Yavuz, "Kaderiyye ve Mürcie İle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi" *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, c.I, sayı:2,2003.
- Makdisî, *Ahsenu't-Tekâsîm fi Ma'rifeti'l-Ekâlîm*, nşr. M.J. De Goeje,ss.37-38, Leiden 1906.
- Malatî, Ebu'l-Hüseyin Muhammed b. Ahmed, *et-Tenbîh ve'r-Red 'alâ Ehli'l-Ehvâi ve'l-Bida'*, nşr. Sven Dederîng, İstanbul 1936

- Mansûr Ali Nasıf, *et-Tâc*, İst. 1961.
- Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr Şerhu'l-Câmiissağîr*, Mısır 1938.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccac(v.261/875), *Sahîhu Müslim*, I-VI+I, Beyrut 1955Tirmizî, es-Sünen, İstanbul 1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb(v.279/892), *Sünenu Nesâî*, I-VIII, Mısır 1930.
- Öz, Mustafa, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, 2.basım, İstanbul 2012.
- Özler, Mevlüt, *İslâm Düşüncesinde 73 Fırka Kavramı*, Erzurum 1994;
- Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Kahire 1968.
- Şeyhzâde, Muhyiddin, *Hâşiye Alâ Tefsir-i Kadî Beydâvî*, İst. 1283.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b.İsâ b. Sevra(v.279/892), *Sünenu't-Tirmizî*, I-V, İstanbul 1981.
- Topaloğlu, Bekir, “Fırka”, *DİA*, c.XIII, s.35, İstanbul 1996.
- Topaloğlu, Bekir, *Kelam İlmi*, s.166, İzmir 1988.
- Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, Beyrut 1386/1966.